

УДК 343.13

Д.С. СЛІНЬКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

КОНСЕНСУАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: консенсуальне провадження, кримінальний процес

Вирішення правових конфліктів у кримінальному процесі, захист прав та свобод громадян від непроцесуальних дій окремих посадових осіб правоохоронних органів, здійснюється за допомогою правосуддя. Сильна, незалежна судова влада є основною базою побудови правової держави. При вирішенні конфліктів, які виникають у сфері кримінального судочинства, є судове провадження як основна форма захисту прав та свобод громадян.

Починаючи з 1864 р. по 1917 р. і з 1961 р. по 2000 р. у Росії, а також в Україні існувала процесуальна система побудови кримінального процесу, яка була заснована на принципах публічності. Держава, державні органи та посадові особи приймали заходи по захисту прав і свобод громадян при здійсненні своїх процесуальних функцій. В ході реалізації основних положень Конституції в країні були прийняті зміни до кримінально-процесуального законодавства. З 2000 року в Україні відбулася перебудова судової системи. Основним принципом на судових стадіях процесу став принцип диспозитивності, змагальності, який був введений до Кримінально-процесуального кодексу України. На основі даного принципу перебудова процесу почала включати нові визначення та підходи до позивного провадження. У процесі з'явилися нові форми непроцесуального розгляду матеріальних суперечок та відмови або припинення матеріалів кримінальної справи у зв'язку з діяльним каяттям, примірянням обвинуваченого з потерпілим. Необхідність пошуку нових форм і методів, простіших,

економічних та ефективніших привело до створення неформального правосуддя у формі скороченого кримінального судочинства. У кримінальному процесі виникли ситуації, пов'язані з подоланням кризових, недозволених проблем у правосудді; альтернативні процедури вирішення суперечок про відшкодування матеріальних збитків; застосування міри покарання за скоєний злочин; виникнення консенсуального провадження.

Конфлікти, що виникають між людьми і пошуки виходу з цих ситуацій, прагнення будь-якими правовими методами та засобами врегулювати суперечку мирним шляхом заохочується державою, забезпечується встановленням доступних, простих процедур у кримінальному процесі.

Під процедурою в праві розуміється офіційно встановлений порядок дій при дозволі матеріалів. Розглядаючи теоретичні положення процедури, В.М. Протасов дав їй визначення, яка, на його думку, є системою контролю, що включає:

- досягнення конкретного результату;
- подальші зміни один одного процесуальні форми, які побудовані на основі правовідносин;
- порядок реалізації правовідносин, що знаходяться в певній динаміці.

Як висновок В.М. Протасов указує, що правова процедура володіє всіма перерахованими ознаками, а її особливість полягає у тому, що вона діє в правовому полі. Різновид юридичної процедури, направлений на виявлення й реалізацію матеріальних правовідносин, входить до юридичного процесу [1].

З даними думками можна погодитися, якщо процедура зачіпає проблеми розгляду заяв, повідомлень громадян про скоєний злочин і процедуру постанови процесуального рішення, а також результати розгляду заяви, і пов'язаної з цим постанови про відмову у порушенні кримінальної справи, за відсутністю в діях особи, залученої до кримінально-процесуальної діяльності складу злочину згідно ст.6 п.2 КПК України.

Якщо ми розглядаємо процедуру,

пов'язану з порушенням кримінальної справи та провадження по матеріалах кримінальної справи, то в даному випадку слід говорити не про юридичний процес, а про кримінальний, оскільки суб'єкти процесу мають процесуальні права та обов'язки, які реалізуються ними як їх правовий статус.

Дослідження проблем, пов'язаних з відмовою в порушенні кримінальної справи, виходячи з процесуальних процедурних процесів, показує, що вирішення виникаючих матеріальних суперечок можливе на основі процесуальних норм. В даному випадку вирішення виниклих суперечок дає можливість оцінити по гідності консенсуальні процедури, передбачити виниклі труднощі, і виявити окремі елементи, які не застосовуються в іншій правовій системі кримінального процесу.

У кримінальному процесі важливо розмежувати поняття процедури й процесу. Процес регулюється тільки законом, а процедура регулюється підзаконними актами. Це пов'язано з порядком правового регулювання, що відноситься до формально-юридичного моменту. Проте, вирішальне значення має не формально-юридична ознака, а суть правових явищ.

Слід підтримати точку зору Д.В. Філіна, який вважає, що межа між процедурою й процесом лежить у сфері комунікативних, пізнавальних можливостей [2]. Розкриваючи ці поняття, він вважає, що процедура виступає у формі діалогу. Аналізуючи його точку зору, можна дійти до висновку, що на стадії порушення кримінальної справи одна сторона приймає законне і обґрунтоване процесуальне рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, або в порушенні кримінальної справи і пізнає юридичні обставини досконалого діяння, а друга має право тільки оскаржити ухвалене рішення, а втручатися в суть його ухвалення не має процесуальних повноважень. Це є цілком правильним.

На відміну від процедури процес будується у формі триалога. В.А. Бачинін [3] вважає,

що триалог присутній у тих випадках, коли інтереси дій трьох суб'єктів процесу не співпадають. В даному випадку триалог характерний для судових стадій процесу. Триалог не пов'язаний з процедурними властивостями процесу. На стадії порушення кримінальної справи при розгляді заяви, повідомлення про скоєний злочин присутні дві сторони. З одного боку орган дізнання, а з іншого - заявник. Рішення про відмову в порушенні кримінальної справи може обмежити конституційні права учасників кримінального провадження. Тому при подачі скарги про незаконні дії працівників правоохоронних органів діяльність прокурора та судді можна розглядати у формі триалога, згідно ст.ст.236, 236-1 КПК України.

Висновок з цих положень полягає в тому, що процедура застосовується тільки на досудових стадіях процесу, а процесуальне право включає до себе основні положення метатеорії кримінального процесу і застосовується на судових стадіях. В юридичній науці існує ряд окремих метатеорій, які охоплюють два основні аспекти: статистичний та динамічний. Перший аспект розглядає проблеми судового права та судового процесу, другий - процесуальне право та юридичний процес. У свою чергу, процесуальне право і юридичний процес виходять далеко за межі класичної юридичної науки. Вони включають законодавче регулювання, і на основі цього характеризують та дають основні процесуальні джерела для правозастосовчої діяльності.

Законодавча база кримінального процесу визначає дві світові процесуальні системи, що діють окремо. Англосаксонська система процесу заснована на позовному провадженні та розглядає альтернативні процеси, пов'язані з ухваленням рішення про припинення матеріалів кримінальної справи. Романо-германська система процесу заснована на принципах публічності та визначає побудову процесу на основі правового статусу правоохоронних органів і правових дій посадових осіб, які діють у кримінальному процесі. Якщо в англосаксонській системі можливі

різні передумови для врегулювання спірних питань шляхом не процесуальних, не судових методів розгляду матеріалів кримінальної справи, то романо-германська система чітко встановлює рамки процесуальних повноважень посадових осіб. Не вдаючись до подробиць вивчення даних правових систем, слід сказати, що вони мають консенсуальне провадження, яке можна визначити взаємозв'язаними чинниками:

- визнання правосуддя як вищої форми захисту прав і свобод громадян, залучених до кримінального процесу;
- складна структурна побудова судової системи, яка заснована на принципах змагальності;
- правова зацікавленість судді у розгляді матеріалів кримінальної справи в найкоротші терміни;
- специфіка отримання доказів у кримінальному процесі на досудових та судових стадіях кримінального процесу.

Аналіз даних чинників дозволяє зробити декілька висновків.

По-перше, актуальним завданням держави на сучасному етапі його розвитку є дотримання конституційних принципів, збереження цілісності і керованості держави, єдність правового простору. Найважливішим елементом у вирішенні поставлених завдань відіграє режим законності. Державна діяльність по зміцненню законності є основою для всіх гілок влади, усіх органів влади і посадових осіб. Для забезпечення цілей законності в державі функціонує система правосуддя. Сьогодні дана система зазнала істотні правові зміни, і одним з основних недоліків діяльності судової системи є відсутність її неповного контролю, відповідно до ст.24 КПК України. Зокрема, з 2000 року судовий нагляд, як інстанція і стадія кримінального процесу ліквідована. Це негативно позначається на законності та обґрунтованості ухвалення процесуальних рішень та прийняття постанови або вироку суддею, або винесення ухвали колегіальним судом.

По-друге, розглядаючи чинники правової

системи, можна прийти висновку, що вони впливають на формування законодавства.

Відповідно до ст.275, 301-1 КПК України, яка передбачає розгляд матеріалів кримінальної справи в найкоротші терміни, оскільки після допиту підсудного і визнання його провини, суддя має право переходу до судових дебатів, минувши етапи проведення судового слідства.

На досудових стадіях процесу кримінально-процесуальний закон (ст.65 ч.2 КПК України) передбачає застосування та використання оперативних матеріалів як допустимі докази у кримінальній справі. У ході розгляду матеріалів кримінальної справи та судочинства отримання таких фактичних даних не припустимо. Суддя та учасники процесу можуть розглядати їх як джерело доказів, а вирішення даного питання можливе по процесуальному рішення, постанові судді або за ухвалою колегіального суду.

Консенсуальне провадження кримінального процесу, на нашу думку, проходить етап становлення, і як результат цього - процес становлення його як інституту окремих процесуальних процедур. Первинною основою для консенсуального провадження є джерела світового досвіду проведення судочинства [4], а також три основні підходи до вирішення виникаючих конфліктів у кримінальному процесі, з позиції:

- сили;
- права;
- інтересів та загальних умов сторін.

Підхід з позиції сили означає пригашення конфлікту за рахунок правового і законодавчого врегулювання даного питання в праві.

Другий підхід заснований на правовій законодавчій діяльності юрисдикційних органів, яка включає до себе законодавче закріплення міжнародно-правових актів державою, коментарі та ухвали Пленуму Верховного Суду України, роз'яснення законодавства. При двох указаних підходах суддя ухвалює рішення в інтересах держави на основі принципу публічності і встановлює відповідальність однієї із сторін процесу.

Третій підхід при дозволі матеріалів кримінальної справи заснований на взаємовигідних умовах та угоді двох сторін у процесі звинувачення та захисту. Даний підхід здійснюється на позасудових стадіях процесу, при підготовці до розгляду матеріалів кримінальних справ. У рамках даного підходу сформувалася ідея консенсуального провадження.

Консенсуальне провадження застосовувалося раніше в кримінальному процесі до не-судових процедур, з метою обмеження нетрадиційного публічного порядку вирішення суперечки. Самій суті суперечки і процес його дозволу він не розкривав. Для сторін було важливо його врегулювати не процесуальним шляхом, без публічного втручання. Дані факти характерні для приватно-публічних складів злочину. По даних складах злочину слідчий зобов'язаний припинити провадження по кримінальній справі по ст.6 п.7 УПК України, за відсутністю скарги заявника.

Як у теорії кримінального процесу, так і на практиці склалося нетрадиційне тлумачення консенсуального провадження. З однієї точки зору це засоби врегулювання суперечки, з іншої - способи врегулювання, з третьою - форми не судового врегулювання та вирішення правових конфліктів. Даний аналіз був приведений Р. Блеком [5].

Друга позиція класифікує проблеми вирішення суперечок таким чином:

- прямі переговори між сторонами;
- переговори за участю нейтральної особи або адвоката;
- судочинство [4].

В даному випадку консенсуальні процедури протиставили не тільки судовому розгляду, але і безпосередньому врегулюванню розбіжностей між учасниками. На нашу думку, слід зробити висновок і визначення поняття консенсуального провадження, як угоди сторін, яка припускає участь незалежних суб'єктів при вирішенні суперечок, що виникають в результаті неправомірної дії однієї із сторін, і, як результат протидії, інша сторона не заперечує проти врегулювання даної суперечки непроцесуальним шляхом за участю нейтральних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Протасов В.Н. Основы общеправовой процессуальной теории. -М., 1991. -С.20-30.
2. Филин Д.В. Методологические проблемы процессуально-правовых исследований // Правовой аспект. -2007. -№ 1. -С.129-135.
3. Бачинин В.А. Достоевский: метафизика преступления. -СПб., 2000.
4. Hunter M., Paulsson J. The Freshfields Guide to Arbitration and ADR. Kluwer Law and Taxation Publishers. -1993. -P.1, 6-7, 63.
5. Black s Law Discovery. West Publishing Co. -1990. -P.78.

Слинько Д.С. Консенсуальне провадження у кримінальному процесі // Форум права. - 2008. -№ 1. -С.378-381 [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08cdcukp.pdf>

Розглянуті визначення та особливості застосування консенсуального провадження в кримінальному процесі.

Слинько Д.С. Консенсуальное производство в уголовном процессе

Рассмотрены определения и особенности применения консенсуального производства в уголовном процессе.

Slin'ko D.S. Consensus process in criminal trial

Definitions and features of application consensus are considered